

**ANAYASAMIZIN PİYASA EKONOMİSİ İLE
UYUMLAŞTIRILMASI:
MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER İLE SOSYAL VE
EKONOMİK HAK VE ÖDEVLERİN YENİDEN
DÜZENLENMESİ**

Prof. Dr. Güneri AKALIN(*)

I. GİRİŞ

Bu tebliğin konusunu işlerken; bir kaç hususun birlikte göz önünde tutulduğunun bilinmesinde yarar vardır.

(i) Birinci olarak; artık tüm anayasacıların da dikkatini çeken, bir iktisat dalı olan; Anayasal İktisat (Constitutional Economics), 1986 Nobel İktisat ödülünü alan Prof. J. Buchanan tarafından geliştirilmiş bulunmaktadır. Anayasamızın tebliği konusu olan bölümlerine öncelikle bu açıdan yaklaşılabilecektir. Örneğin Anayasal İktisat'a göre asıl önemli olan husus, bütçenin hazırlanmasında ve kabulünde izlenen usuller olmayıp; denk olup olmadığı yani piyasa ekonomisini olumsuz etkileyip etkilemediğidir^m.

(ii) İkinci olarak Türkiye, devletçi bir geçmişten gelen, daha doğrusu devletçiliğin bir Anayasa ilkesi olduğu [1924 Anayasası (3.2.1937-3115) 2. md.] bir mazinin doğurduğu sosyo-ekonomik yapılanmaya sahiptir. Böyle bir yapılanmanın piyasa ekonomisi ile nasıl bağdaştırılabileceği araştırılacak ve yapılması gerekebilecek değişiklikler önerilecektir.

(iii) Üçüncü olarak Türkiye kendisi kalkınan bir ülke olduğu ve mali sistemini sağlam temeller üzerine oturtamadığı, artan kamu açıkları ve hızlanan enflasyon olgusu ile aşikar iken; Anayasal olarak sosyal refah devleti olma taahhüdüne girmiş bir devlettir. Acaba ekonomimizin her on yılda bir uğradığı derin buhranlara ve bunların yol açtığı siyasal krizlere, Anayasa çerçevesinde alınacak önlemler var mıdır? Bu husus araştırılacaktır.

Ancak burada ele alacağımız hususlar bu tebliğin çerçevesi ile sınırlı olup; konunun tamamını inceleyip, değerlendirmek daha detaylı bir araştırmayı gerektirir.

(*) Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi.

1. James Buchanan, Constitutional Economics, Oxford, Basil Blackwell, 1991, s.105-108.

II. DEVLETİN PİYASA EKONOMİSİNE MÜDAHALESİNİN GEREKÇELERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde piyasa mekanizmasına karşı devlet, genel bir güvensizlik duymuştur. Bunda, kuşkusuz piyasa ekonomisinin levantenlerin tekelinde olmasından tutunuz da, şer'i esasların getirdiği kısıtlamalara (faiz vb.) kadar birçok faktör rol oynamıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti de, kuruluş dönemlerinde batının düşmanca tutumu ve kuzey komşumuzca uzatılan dostluk ve yardım eli dolayısıyla, Sovyet deneyiminden esinlendiği iddia edilebilecek (devletçilik + planlama) ilkelerini sırasıyla anayasalaştırdı.

Bilindiği gibi devletçilik ilkesi, 1924 Anayasası'na 1937'de yapılan bir tadil ile girmiş; daha sonraki 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almış ise de; planlama, 1933'deki ilk sanayi planı uygulaması ile bir politika olarak tatbikatımıza katılmış; ancak 1961 ve 1982 Anayasalarında hükme bağlanarak kurumsallaştırılmıştır. Bu nedenle bir Anayasa hükmü olarak devletçilik ilkesi yürürlükten kaldırılmasına rağmen, özellikle 1961 Anayasası'nın planlamayı kabulü ile; gölge bir Anayasa ilkesi olarak devam edegelmiştir. Zira plan hedefleri, KİT'ler eliyle uygulamaya aktarıldığından 1950-60 sonrasında da KİT'ler gelişmeye devam etmiştir.

Bilindiği üzere, bir ekonomide, iktisadi kaynakların tahsisinde kullanılabilirlik için kaynak tahsis mekanizması mevcuttur:²

- a) Piyasa (fiyat) mekanizması
- b) Planlama mekanizması
- c) Sosyal seçim

Bunlardan ilk ikisi; piyasa ve planlama mekanizmaları birbirlerine alternatif olup, kişisel mallar dediğimiz özel ihtiyaçların giderilmesi için işletilirler. Buna karşılık sosyal seçim ise; kamu hizmetlerinin (sosyal malların) üretimi, dağıtımı ve finansmanı sorumluluğunu yüklenmiştir. Sosyal seçim, seçim sandığı aracılığıyla, seçmen katında başlayarak, bütçenin meclislerde kabulüne kadar devam eden bir süreçtir. Ancak bu üç mekanizmanın da fonksiyonları aynıdır. Neyin, ne kadar, nasıl ve kim için üretileceğini kararlaştırırlar.

Neticede, piyasa tüketici egemenliği olup, planlama ise, bürokrat (devlet) egemenliği demektir. Ancak her mekanizma gibi, piyasa mekanizmasının da zaafı yani başarısız olduğu noktalar mevcuttur. İşte dev-

2 Güneri Akalın, KİT Ekonomisi, Ankara 1990, s.13.

let aşağıda yer alan gerekçelerle piyasa mekanizmasına; kendi Anayasasına egemen olan sosyal felsefeye göre (muhafazakar, liberal, sosyal demokrat, köktenci, faşist, marksist) müdahalede bulunur. Devletin piyasa müdahalesine yol açan gerekçeler řunlardır³:

(a) Piyasa başarsızlıkları: Dışsallıklar, sosyal mallar (kamu hizmetleri), bazı piyasaların varolmayışı, yetersiz bilgi, ölçekten getiri (doğal tekel), piyasalara girişin engellenmesi (tekel)

(b) Makro etkinsizlikler (işsizlik-enflasyon)

(c) Eğitim, sağlık, konut ve gıda hakları (fırsat eşitliğinin temini)

(d) Paternalizm: (Sanat, kültür ve bilimin geliştirilmesi)

(e) Gelecek kuşakların çıkarlarının korunması (evre ve tarihi mirasın korunması)

Ancak, buradan; piyasayı düzenlemeye çalışan devletin kendi zaafplarının bulunmadığı sonucu çıkartılmamalıdır. Devletin de başarsız olmasını hazırlayan nedenler řunlardır⁴:

(1) Politikacı ve bürokrat davranışı: Politikacıların temsil ettikleri seçmenler yerine, kendi çıkarlarını kollamaları, siyasal bir vekalet sorununa yol açar. Bürokratlar ise; politikacıların denetiminden kurtulup, kamu harcamalarını artırıarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırlar.

(2) Sosyal seçimin yapısının tutarsız olması: Değişik sıralamalar ile aynı alternatiflerin oylanması farklı sonuçlar yaratmaktadır. Bu husus, siyasal platformlarda başkanlık makamına ve gündeme egemen olabilmenin avantajı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

(3) Seçmenlerin çoğunluğu sağlayacak koalisyonlar oluşturarak; oy sandığı aracılığı ile, rant (haksız kazanç) peşinde koşmaları söz konusudur.

(4) Devlet sektöründe (KİT'lerde) zel mülkiyetin olmaması dolayısıyla piyasa disiplininin sağladığı yaptırımların (devir, iflas vb.) bulunmayışının kıt kaynak olan sermayenin israfına yol açmasıdır.

Bizim, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarımız; 1930-1980 arasında devletin, piyasa başarsızlıklarını müdahalelerle giderebileceği görüşünün esas (Keynesci+devletçi) yaklaşımının egemen olduğu bir dönemde ha-

3. Robin Burgess-Nicholas Stern, Taxation and Development, Journal of Economic Literature, June 1993, s.762-830.

4. Nicholas Barr, Economic Theory and Welfare State: A Survey and Interpretation, Journal of Economic Literature, June 1992, s.741-803.

zırlanarak yürürlüğe konulmuşlardır. Bu yaklaşıma göre devlet kusursuz olup, piyasaların hatalarını düzeltmekle yükümlüdür.

Oysa günümüzde devletin ekonomik performansı ile piyasa başarı-sızlıkları karşılaştırıldıklarında; devletin müdahalelerinin maliyetlerinin, yararlarını aştığı anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa'daki gelişmeler bunun günümüzdeki delili sayılabilir. İşte bu bağlamda birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özelleştirme ekonominin gündemine girmiş bulunmaktadır.

III. ANAYASAMIZIN MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLERİNİN PİYASA EKONOMİSİ İLE UYUMLAŞTIRILMASI

A. Ekonomik Hükümler

Bu başlık altında Anayasamızın piyasa ekonomisi ile uyumlaştırılması açısından önemli gördüğümüz ekonomik hükümleri gözden geçirilerek, gerekli görülen noktalarda yeni düzenlemeler önerilecektir. Önerilen değişiklikler, hacimleri konusunda topluca bir fikir vermek üzere numaralandırılmıştır.

(1) Piyasa ekonomisi ile uyumlaşması gereken hükümlerin başında Anayasa'nın 166. maddesinde yer alan planlama gelmektedir.

Söz konusu maddede planlama teşkilatının kurulması devlete görev olarak verilmiş olup; kalkınma girişimlerinin, bu teşkilatın hazırlayacağı plana göre gerçekleştirileceği hükme bağlanmıştır.

Bundan daha önemlisi, madde gerekçesinde yer alan bir ifade ile planların kamu kesimi için emredici ve özel kesim için yol gösterici ve özendirici olacağı ifade edilmektedir.

Bu madde aracılığı ile anlaşılmaktadır ki; devlet, gerek planların emirlerini uygulayan kamu sektörünün hacmi ve gerekse politikalarıyla, buna ilaveten planın yol gösterici ve özendirici önlemleriyle piyasa ekonomisini ve özel sektörü yönlendirmek istemektedir.

Burada sorulması gereken ilk soru; planlamacının (bürokratların), bilgi birikimi ve becerisinin, rekabet ile denetlenen kolektif akıldan (piyasadan) neden dolayı daha üstün olacağıdır⁵⁾. İkincisi, planlamacının (+politikacının + KİT çalışanlarının) doğruyu bilse bile; kamu yararını mı, yoksa kendi çıkarını mı tercih edeceği sorusudur. Üçüncü soru ise, mülkiyetin olmadığı bir sektörde, suiistimalin nasıl denetlenebileceği sorusudur.

5. J. Kornai, Hungarian Reform Process, Journal Of Economic Literature, 1986 (4) s. 1687-1738.

Bu gerekçelerle, çağdaş sivil bir topluma; tüketici egemenliği yani piyasa mekanizması ve/veya seçmen egemenliği (sosyal seçim= oy sandığı), ihmal edilerek ulaşılamaz. Artık yapılması gereken, DPT'nin adının, işlevinin, örgütünün ve personelinin demokratik bir piyasa ekonomisiyle bağdaşır duruma getirilmesidir. Adı ABD'deki gibi 'Ekonomik Danışmanlar Konseyi'ne veya İngiltere'deki gibi Milli Ekonomik Kalkınma Ofisi'ne (NEDO) dönüştürülerek, asıl işlevinin danışma, araştırma ve aydınlatma olduğu vurgulanabilir. Yürütme görevi sadece kamu altyapı projelerinin programlanması ve koordinasyonu ile sınırlanabilir. Ayrıca işsizlik sorununun izlenmesi ve tasarrufların teşviki ile ilgili politikaların geliştirilmesi ile, ekonominin yıllık ve beş yıllık projeksiyonlarının yapılması, bir araştırma görevi olarak bu kuruma verilebilir.

(2) Piyasa ekonomisi ile bağdaşması kuşkulu olan bir diğer hüküm ise; 167. maddenin ilk fıkrasında, devlete "para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının düzenli ve sağlıklı işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alma" görevinin verilmesidir. Her ne kadar, madde gerekçesinde bu görev rekabetin temini ile temellendirilmiş ise de, çok genel bir yetkidir. Türk Hukukunda devletin bu yetkisini, rekabeti temin etmenin ötesinde kullandığı, geçmişte Milli Koruma ve günümüzde Kira Kanunu ile görülmektedir.

Bu nedenle, madde "devlet rekabet koşullarının ve dolayısıyla piyasalara serbest girişin temini ile mükelleftir. Devletin piyasalara müdahalesi; genel bir iktisadi buhran sebebiyle kamu düzeninin bozulması olasılığının ortaya çıkması ile sınırlıdır" şeklinde değiştirilmesi yerinde olur.

(3) Piyasa ekonomisi açısından eleştiriye açık bir başka hüküm ise; ormanların mülkiyet, yönetim ve işletme açısından devlet tekeline bırakıldığı 169. maddedir.

İktisat teorisinin gösterdiği bir gerçek; ortak mülkiyet konusu olan malların tahribinin tıpkı meralarda olduğu gibi, daha kolay olabileceğidir⁶. Her yıl yakılan/kesilen binlerce dekar orman bunun delilidir.

Maddede, ormanların kiralama yoluyla işletilmesine veya yönetiminin sermaye şirketlerine bırakılmasına (hiç olmazsa deneme niteliğinde de olsa) izin veren, ancak denetimi devlet elinde tutan bir hükme gerek vardır.

Kaldı ki, devletin tabii servetlerle (madenlerle), ormanlar arasında yarattığı rejim farkı da bir çelişkidir: Oysa ormanlar madenlerin aksine yenilenebilen kaynaklardır.

B. Mali Hükümler

Öncelikle, bu bölümde yer alan önerilerin; devletin maliyesinin piyasa ekonomisini bozucu etkilerine karşı önlem almak isteyen Anayasal İk-

6. R.H. Coase, *The Firm, The Market and The Law*, Chicago, Chicago U.P., 1988, s.95-186.

tisat görüşünün katkıları çerçevesinde oluşturulduğunun bilinmesinde yarar vardır.

Ancak bu arada, Anayasamızdaki mali hükümlerde, esas yerine süreçlere yani Bütçenin kabulü usullerine ağırlık verilmesi eleştirilebileceği gibi, birer mali yükümlülük olan vergi ve askerliğin bu bölüme nakli ile mali hükümlerin toplulaştırılması sağlanabilir.

(4) İlk olarak fonlar da dahil tek bütçenin varlığının kabulü, K. Bütçe dışı fonları öz finansmana sahip olanlarla sınırlanması, ancak her yıl devlet bütçesi adını da verebileceğimiz yeni bir bütçe kavramı içinde tüm gelir ve giderlerin, fonlar da dahil, TBMM'ne sunulması için 161. maddede gerekli değişiklik yapılmalıdır. Madde, gelişmelerin gerisinde kalmıştır.

(5) Savaş, ciddi iktisadi buhran ve doğal afetler hariç, denk bütçe ilkesinin kabulü ve uygulanması bir Anayasa maddesi haline getirilebilir⁷. Maalesef, Türkiye demokrasiye geçtiğimiz 1950 yılından beri denk bütçe hazırlayamamış ve kamu açıklarının yarattığı enflasyon, bunun yol açtığı gelir eşitsizliklerinin hayat verdiği anarşi ve terör olgusu ile karşılaşmıştır. Bu fasit daire, denk bütçe ilkesinin kabulü ile kırılabilir.

(6) Ayrıca Türkiye'de son 40-50 yıldır denk bütçe ilkesinden vazgeçilmiş olması; ya da borçlanma politikasının kabulü, seçmen katında, vergisiz devlet olabileceği yanılgısını doğurmuş ve mali disiplini yok etmiştir.

Bu amaçla mali disiplini kurabilmek için, her yurttaşın GV'si mükellefi olduğu ve bir vergi karnesinin bulunacağı, bir Anayasa hükmü haline getirilmelidir. Bir başka deyişle, her hane halkının GV'si mükellefi kılınması ve bir vergi karnesinin bulunması sağlanmalıdır.

Vergi disiplini yerleştirebilmek için vergi karnesi, yasayla yurttaşlık haklarının kullanılmasında aranabilir. Seçimlerde, yargıya yapılacak başvurularda, kamu hizmetleriyle ilgili taleplerde istenebilir.

Türkiye'de 32 milyon seçmenden sadece yaklaşık 8 milyon kadarı (götürüler de dahil), GV mükellefidir. Seçmenlerin %75'inin bedavacı (free rider) olduğu bir ülkede devletin finansmanının ve dolayısıyla demokrasinin sürekli buhran içerisinde olması kaçınılmazdır.

(7) Devletin tek görevi denk bütçe hazırlanması olmayıp, aynı zamanda otomatik olarak yıl içerisinde ortaya çıkan açık ve fazlaları gidererek, yılsonu itibarıyla dent bütçeye ulaşılmasını hedef alması, hükme bağlanmalıdır. Açık bütçe politikası ile devlet, özel sektör kaynaklarına el koymaktadır.

7. James Buchanan, a.g.e., s.105-108.

(8) Kamu borçlanması için hem bir tavan, hem de iktisadi bir ölçüt geliştirilebilir. Buna göre, tüm iç ve dış borçların tavanı GSMH'nın 2/3'ü ile sınırlanabilir. Şu an \$'daki artış nedeniyle, iç ve dış borç tutarının GSMH'yı aştığı söylenebilir. Ayrıca, tüm iç ve dış borçlanmanın, kamu yatırım projeleri ile sınırlanması; ancak bunun için de kamu projelerinin getiri haddinin, borçlanma faiz haddinden yüksek olması istenebilir.

Kamu borçlanmasının üç türlü olumsuz etkisi mevcuttur:

(i) Birincisi, vergi yükünü mevcut kuşaklardan gelecek kuşaklara doğru kaydırmaktadır. (ii) İkincisi, dış borçlanmanın, ihracatı artırıcı katkısı yoksa; ödemeler bilançosu krizine yol açmaktadır. (iii) Üçüncüsü ise, özel sektörün ve ekonominin yatırım olanaklarını azaltmaktadır.

(9) Vergi ödevi ile ilgili madde tadil edilerek; ödeme gücü ilkesi ile bağı zayıflatılmalıdır. 73. madde şöyle değiştirilebilir: Herkes, tükettiği kamu hizmetlerinin bedelini karşılamak üzere, vergi ödemekle yükümlüdür (yarar ilkesi). Fırsat eşitliğini ilgilendiren sosyal hizmetlerden, yurttaşların bedelsiz olarak yararlandırılmaları esastır (iktidar ilkesi): Ancak, bu sosyal hizmetlerin bedelleri, iktidar ilkesine göre salınan vergilerle finanse edilir. Ücret, iktidar ilkesine ve müterakki vergilendirmeye konu olamaz.

Görüleceği üzere, yarar ve iktidar ilkelerinin bileşimi bir vergi sistemi önerilmektedir. Kanımca 1950 sonrasında kalkınmamızdaki yetersizliğin nedeni; KİT sistemi ve bunun finansmanı için iktidar ilkesini esas alan; müterakki Gelir ve Kurumlar vergilerinin kullanılmasıdır.

(10) Askerlik hizmeti (72 md.), aslında sağlam erkek nüfus üzerinden alınan aynı bir baş vergisi; yani götürü vergi niteliğindedir. Zaman içerisinde bu alanda da ücretli-emeğe geçme eğilimi görüldüğü gibi, çeşitli bedelli askerlik rejimleri de tatbikata yansımaktadır. Söz konusu madde, bu bedelli -ücretli askerlik rejimlerini kapsayacak ve ilgili hizmeti piyasa ekonomisi ile uyumlaştıracak şekilde, yeniden düzenlenebilir.

Mevcut koşullar altında bugün varolan şekilde mecburi askerlik ile ücretli-emeğin karması bir askerlik rejiminin oluşturulması, ülke gerçekleri açısından kaçınılmazdır. Ancak, sistem, ücretli emek yönünde gelişecek şekilde açık tutulmalıdır. Zira, 72. madde, 42 ve 55. maddelerle çelişmektedir.

(11) Para arzının istikrara kavuşturulması ve Merkez Bankası'nın özerkliğinin teminat altına alınması, bir Anayasa hükmü ile sağlanmalıdır.

- Öncelikle Merkez Bankası, yasal olarak özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.

- Para arzının artışı, sabit bir kurala bağlanmalı; son üç yılın GSMH artış hızına eşit kılınmalıdır⁸.

- Hazine ve Merkez Bankası ilişkilerinde yılbaşı ve yılsonu K. Bütçe denklığı esas alınmalıdır.

(12) Tasarrufların korunması konusunda bir anayasal düzenleme yapılmalıdır. Buna göre tasarruflar devletin teminatı altında olup; mevduat sigortası, GV'since çifte vergilendirilmelerinin önlenmesi ve reel faiz ödenmesinin garanti etmek gibi önlemlerin alınması, devletin görevi olmalıdır.

Zira, tasarruflar, tasarrufçudan başka, üçüncü kişilerin ve milli ekonominin de refahını belirleyen bir ekonomik kaynak olduğundan, devletçe himaye edilmelidir.

Tasarruflar şu üç sosyal işlevi birlikte yerine getirmektedirler.

(i) Birincisi, yatırımları finanse ederek, mevcut kuşak içerisinde işsizlerin iş bulmasına yol açarak; işsizlik sorununun çözümünü ve dolayısıyla gelir dağılımının eşitlenmesini sağlarlar.

(ii) İkincisi, gelecek kuşakların refahını teminat altına alırlar.

(iii) Üçüncüsü, sebep oldukları yatırımların başlattığı "yaparak öğrenme" süreci, ekonomide teknolojik bilgi birikimini (know-how) oluşturur.

Dolayısıyla, işsizlik ve gelir eşitsizliği konusunda ülkemizde en gerçekçi politika; kalkınmayı finanse eden tasarrufların devletçe teşvikidir.

(13) Vergi mükellefinin mali hakları, Anayasamızda ve yasalarımızda ihmal edilen bir başka husustur. Mükellefin mali hakları, devletçe tanınmalıdır. Mükellefe beyanname verme, fırsat eşitliğini ilgilendiren; sağlık, eğitim, konut, beslenme konularında matrahtan indirim yapma hakkı verilmelidir. Ayrıca kamu hesapları, mükelleflerin veya temsilcilerinin denetimine açılmalıdır. Mali alanda devlet gücünün tek taraflı ve iktisadi rasyoneli çığneyerek kullanılması, kayıt-dışı ekonomiyi doğurmaktadır.

(14) Mahalli idareler maliyesi; desantralizasyon, mali özerklik ve öz finansman ilkelerine göre yeniden düzenlenmelidir. (Md. 127)

Merkezi devletten, mahalli idarelere aktarılan götürü hibeler durdurulmalı; ancak mahalli idareler arası projelerle (karayolları, limanlar vb) sınırlı olarak merkezi yardımlar sürdürülmelidir. Mahalli idarelerin öz fi-

8. James Buchanan, op. cit.

nansmanı ile ilgili düzenlemelerin kanunla yapılacağı hükme bağlanmalıdır.

Piyasa ekonomisinin, yerel yönetimlerin desantralize bir yapıda geliştiği Kanada, ABD, Almanya gibi ülkelerde güçlenmiş olması bir rastlantı değildir.

(15) Siyaset adamlarının giriştiği yolsuzlukları önleyebilmek için, yasama dokunulmazlığının yolsuzlukları kapsamadığı, ilke olarak kabul edilmeli ve yargılamada; yolsuzluğun, siyaset adamlarının bireysel sorumluluğunun ötesinde, bir siyasal partinin himayesinde yapıldığı anlaşılırsa; bireylerin yanında, siyasal partilerin de cezalandırılması yoluna gidilmelidir.

Yargıya intikal eden iki önemli toplu siyasal yolsuzluk olayının, adı bir suç olarak işlem görmesi; yargı erkinin eleştirisine yol açtığı gibi, kuvvetler ayrımı ilkesine de, kanımca, aykırıdır. Yargı, yolsuzluk iddiasının delilleri ortaya çıktığı andan itibaren; devleti yönetenlerden başlayarak, milletvekillerine kadar, herkesi sorgulayabilmelidir. Siyasal yolsuzluklar konusunda yargının işleminin önlenmesi, kuvvetler ayrımına aykırı olduğu gibi, giderek seçmeni radikalize ettiğinden; rejim buhranına doğru da gelişmektedir: Tıpkı geçmişte olduğu gibi, ABD'de White-water olayı soruşturulabildiğinden, bir rejim sorunu yaratmamakta; ancak Türkiye'deki benzeri durumlar, soruşturulamamaktadır. Bu haliyle, yasama dokunulmazlığı, kanun önünde eşitliği de bozan, sürekli siyasal buhran kaynağıdır.

Ekonomik ve mali hükümlerle ilgili olarak söylenebilecek son söz; Anayasaların ekonomik krizlerin kaynakları ile ilgili düzenlemeleri ihmal etmiş olması; ekonomik ve siyasal istikrarı zedelemektedir.

IV. SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Türkiye'de seçmen, genel olarak sosyal refah devleti hizmetleri talep eden; ancak vergi mükellefi olmaktan kaçınan kurnaz bir davranış içerisindedir.

Doktrinde egemen olan görüşe göre; sosyal refah devleti; toplumun tüm bireylerini kapsayan bir sosyal sigorta olup, bunun primleri ise yurttaşların ödedikleri vergilerdir. Vergi ödemeyi red eden bir seçmen çoğunluğunun sosyal refah devleti talebi, subjektif bir arzunun ötesinde, objektif bir temele oturtulmak istenirse; kamu açıkları ve enflasyon kaçınılmaz bir akıbet olur.

Kaldı ki, Türkiye'de sosyal refah devletinin, objektif koşullarının olmayışı yanında, sosyal refah devleti uygulamalarının, amacının aksine sonuç veren (counter productive) politikalar olduğu ileri sürülebilir. Nite-

kim nüfusu %2.5'la artan, adam başına geliri 2000 \$'ı aşmamış bir ülkede, sosyal refah devleti uygulamaları nedeniyle düşük gelir gruplarına gelir transferi şu sakıncaları doğurmaktadır:

(i) Doğurganlığın düşmesini geciktirmekte

(ii) Piyasa disiplininini bozarak rekabeti yavaşlatmakta ve karlılığı düşürmekte

(iii) Yatırılabilir kaynakların bölüşüm amaçlı kullanımı işsizlik sorununun ve kalkınmanın gecikmesine yol açmaktadır.

Bir başka deyişle, sosyal refah devleti uygulamaları, refah değil yoksulluk yaratmaktadır. Zaten ülkemizde sosyal refah devleti ile ilgili talep, nüfus artışının doğurduğu yoksulluğa çözüm bulunması noktası etrafında toplanmaktadır. Oysa, sosyal refah devleti, yoksulluğun değil, eşitsizliğin çaresidir. Yoksulluğun çözümü ise kalkınmadır.

Günümüzde sosyal refah devleti tartışmalarında bu alanda en iddialı olan sosyalist devletin, finansman yetersizliği nedeniyle çökmesi yüzünden; dikkatler fırsat eşitliğinin sağlanması noktasında toplandı. Zira sosyal refah devletine ulaşmak için alınan önlemlerin; işsizliğin artması ve büyümenin yavaşlaması cinsinden, maliyetleri olduğu anlaşıldı.

(16) Bu bölümde piyasa ekonomisi ile uyumlaştırılması gereken ilk hüküm, devletleştirme ile ilgili 47. maddedir. Kamu hizmeti niteliğini taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, devletleştirilir ve bedeli on yılı aşmayan taksitlerle kanunla tespit edilen usullerle ödenir denilmektedir.

Artık hedef aldığımız batı medeniyetinde olduğu gibi, üretim, dağıtım ve finansman sektörlerini özel teşebbüse terketmek, yerinde olur. Madde gerekçesinden bu hükmün, özellikle sağlığın sosyalizasyonu için konulduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Bu maddeye; amacına uygun olarak, fırsat eşitliğinin bozulması halinde, sadece sosyal hizmetlerle ilgili olarak uygulanabileceği sınırlaması getirilebilir. Aslında sağlığın sosyalizasyonu yerine, genel bir sağlık sigortası, piyasa ekonomisi ile daha uyumludur.

Sanayi ve ticarete ise devletleştirmenin söz konusu olamayacağı; ancak üretimin durması halinde kamu düzeninin bozulması olasılığını yaratacak işletmelerde, devletin geçici olarak ve sermaye payı koyarak, özel hukuk hükümleri çerçevesinde yönetime katılabileceği benimsenebilir. Bu çözüm, özellikle bankaların iflası ve tasarruflunun korunması hususunda gerekli olabilir.

(17) Buna karşılık, 47. maddenin ters işlemini oluşturan özelleştirme ile ilgili bir hükmün Anayasada yer alması; yerinde olur. Zira, özelleştirmelerle ilgili iptal kararlarının gösterdiği bir gerçek; bu konudaki yasal düzenlemelerin hukuki temelinin tartışmalı olduğudur. Bu hukuki boşluk, siyasal değer yargıları nedeniyle özel teşebbüse ve piyasa ekonomisine muhalif olanların; usul hükümlerini gerekçe göstererek, özelleştirmeyi engellemelerine ve dolayısıyla ekonomik buhranın ağırlaşmasına sebep olmalarına fırsat vermektedir. Son döviz krizi ile, özelleştirmenin tıkanması arasında bir ilişki mevcuttur.

(18) Özelleştirmeye paralel olarak, kamu imtiyazı ve buna bağlı olarak da piyasanın regülasyonu ile ilgili hükümler⁹; piyasa ekonomisinin özünü oluşturan rekabeti teşvik edecek şekilde, Anayasamızda yer alabilir.

Özellikle doğal tekellerin özelleştirilmeleri halinde (telefon, elektrik vb.) imtiyaz sözleşmeleri ve regülasyonlar kaçınılmazdır. Ancak, kamu imtiyazlarının, doğal tekeller ve kamu hizmetleri (sosyal mal) ile sınırlandırılması ve bu konuların dışında regülasyon yerine rekabete güvenilmesi doğru olur. Tekeli, kanunlarla önlemek yerine, rekabeti güçlendirerek mücadele etmek daha makul bir tutumdur.

(19) Devletin, piyasa ekonomisi ile uyumlaştırılması konusunda ele alınması gereken bir diğer düzenleme ise; kamulaştırma ile ilgili hükümdür.

Bu hükmün piyasa ekonomisi ile çelişen üç ögesi mevcuttur: Birincisi, kamu yararı gibi organik devlet anlayışını çağrıştıran esnek bir kavram yerine, kamu hizmeti ölçütünün kabulü daha doğrudur. İkincisi, bedelin hesaplanmasında 'piyasa değeri' esas alınmalıdır. Üçüncüsü ise, bedelin peşin ödenmemesi veya taksitlendirilmesi halinde, hazine bonoları ile ödeme yapılmalıdır. Devletin ve bireyin menfaatlerinin eşit tutulması, çağdaş devlet anlayışının icabıdır.

(20) Anayasa'nın 48. maddesinde yer alan sözleşme hürriyetine getirilen sınırlama daraltılmalı ve bu hürriyet güçlendirilmelidir.

Öncelikle sözleşme hürriyetine kamu yararı ile müdahale edilebileceği hükmü kaldırılarak; yerine iktisat dilinde, negatif dışsallık denilen (çevre kirletme vb) ölçütün esas alınmasında yarar vardır. Aslında kamu yararı, piyasa mekanizmasının özünü teşkil eden, kontratlar zincirinin yerine getirilmesinde yatar. Devlet de yaptırımları ile kontratların yerine getirilmesini sağlamalıdır. Oysa devlet, kamu yararı gerekçesine dayanarak; kontratlara müdahale etmeyi (kira tespiti, iş güvenliği vb.) bir sosyal politika gereği saymaktadır. Ancak, bu durum konut ve istihdam arzını

9. Alfred Khan, The Economics of Regulation, Newyork, John Wiley and Sons, 1970.

kısıtından, yarar değil, zarar doğurduğu gibi; devlet kendi sosyal sorumluluğunu kiralayana ve istihdam edene devretmektedir.

(21) Piyasa ekonomisi ile ilgili bir diğer başka düzenleme ise; devletin işsizlik problemini ve ekonominin tam istihdama ulaşması sorumluluğunu¹⁰ ve bununla ilgili önlemleri almayı, açıkca yüklenecek şekilde 42. maddenin tadilidir.

Zira, Prof. Hansen'in dediği gibi, bir ülkede demokrasinin devamının iki koşulu mevcuttur: (1) Fırsat eşitliği (2) Tam istihdam. İşgücünün %20'sinin açık, bir o kadarının da gizli işsiz olduğu iddia edilen bir ekonomide; demokrasinin objektif temellerinin yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Anarşi ve terörle ilgili ilk önlem; işsizlikle mücadeleyi bir politika olarak benimsemektir. Bu amaçla;

- Devlet, DPT veya onun yerini alabilecek ekonomik danışmanlar konseyine işsizlikle mücadeleyi asli bir görev olarak vermelidir. İşsizlikle mücadeleden sorumlu bir kurum yaratılmalıdır.

- Aslında birer tekel olan işçi sendikalarının işverenlerle de anlaşarak, monopol ücreti uygulamalarını; işsizler, sendikasıız işçiler, çıraklar, memurlar, topraksız köylüler gibi emek arzedenler ve tüketiciler aleyhine sonuç vermesini önlemek için, bir sosyal konsey kurularak; sendikacı işveren ve devlet yanında bu ihmal edilen grupların temsilcilerinin de katılmalarının sağlanması yerinde olur.

- Ayrıca monopol ücretinin, yatırımları caydırıcı ve dış rekabet dolaşısıyla istihdam ihraç edici-tekstil ve iplikte olduğu gibi- özelliği göz önünde tutularak; toplu-sözleşme ve grev haklarının kullanımının, işsizler aleyhine sonuç yaratmaması amacıyla, işgücü piyasası, tam istihdam öncesi koşullarında olduğu (işgücü fazlası bulunduğu) dikkate alınarak yeniden düzenlenmelidir.

İşsizlerin oranı ve sayısı artarken, Anayasal düzenimiz içerisinde bunları yok saymak; sosyal ve ekonomik istikrarı bozmaktadır.

Ancak bu önlemler, tasarrufların teşviki ve nüfus artışının denetimi ile desteklenirse, bir sonuç alınabilir.

(22) Ailenin korunması ile ilgili 41. maddenin demografik denetimle ilgili ögesi geliştirilebilir. Devlet, toplam nüfusun artışının düzenlenmesinden, ailenin bireylerce arzu edilen hacimde olmasına kadar, gerekli önlemleri almakla sorumlu kılınmalıdır. Bir mali önlem olarak, mahalli

---

10. R. Musgrave-P. Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, Newyork, MacGraw Hill, 1984, s.612.

idarelerin, emlak vergisi yerine bir baş vergisi ile finansmanına geçmek - tıpkı İngiltere örneğinde olduğu gibi- yerinde bir tutum olur.

Nüfus artışı ve iç göç sadece aileyi değil, yoksulluk, işsizlik sorunu nedeniyle, tüm toplumu ilgilendirmektedir. Bu konuda Türkiye'de çözüm getiremeyen bir hukuk düzeninin devamı ve işlerliği kuşkuludur.

(23) Ayrıca, devletin sosyal refah (adalet) anlayışına ışık tutan, genel bir ilkenin Anayasada yer almasında; eğitim, sağlık, konut, beslenme, sosyal güvenlik ile ilgili hükümlerle, bu prensip arasında uyum sağlanmasında yarar vardır. Buna göre: Devlet sosyal refah hizmetlerini yurttaşlar arasında fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlemekle sorumludur¹¹. Yurttaşların eğitim, sağlık, konut, beslenme ve sosyal güvenlik ihtiyaçları devletin teminatı altındadır.

Böylece piyasa ekonomisi ile bağdaşmayan, nakit transferlerine ve sübvansiyonlara da bir sınır getirilmek istenmektedir. Zira faktör piyasasında oluşan piyasa gelir dağılımına devletin yeniden bölüşüm amaçlı olarak müterakki vergiler ve nakit transferleri (+sübvansiyonlarla) müdahale etmesi, etkinlik (üretim) kayıplarına yol açtığından; yoksulluğu artırdığı gibi, kayıt-dışı ekonomiyi doğurarak, mali sistemin çökmesine neden olmaktadır.

(24) Eğitim ile ilgili 42. maddenin eğitim finansmanı ile ilgili hükümleri devlet-piyasa ilişkisi açısından gözden geçirilebilir.

- Öncelikle devlet fırsat eşitliğini sağlamak üzere, ilk, orta ve yüksek öğretimde parasız eğitim sağlamakla mükelleftir. Ancak, ödeme gücü bulunan velilerden, maliyetlere kısmen katkıda bulunmaları belli esaslara bağlanır.

- Devlet ve vakıflar, ilk-orta ve yüksek öğretimde, dernekler ise ilk ve orta öğretimde paralı eğitim kurumları açabilirler. Paralı okulların finansman usulleri, yasa ile düzenlenir.

- Özel dershaneler ile mevcut özel okulların hakları saklı kalmak kaydıyla; eğitim alanında kar amaçlı kuruluşlara izin verilemez.

(25) Eğitim ile ilgili 42. maddenin eğitimin kalitesine yönelik hükümlerinin ise yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

- Öncelikle eğitim, "Atatürk ilkeleri çerçevesinde bilim, milli kültür ve sosyal ahlakın özetle uygarlığın yetişen kuşaklara aktarılmasıdır" şeklinde tanımlanabilir.

11. J. Buchanan, The Political Economy of the Welfare State, Stockholm, Almqvist and Wicksell, 1988.

Eđitim sistemimiz; sosyal ihtiyaçların gerisine dūřtūđundan, gerek devlet, gerekse velilerin gūvenini hızla kaybetmektedir.

- MEB, zel ve devlet okullarının performans göstergeleri (ÖSYM, Anadolu, Fen ve Kolej sınavları başarı oranlarını) bir katalog halinde bastırarak, her yıl yayınlar.

- Performans açısından minimum dūzeyin altında kalan özel eğitim kurumlarının faaliyetleri tatil edilir. Aynı durumun geçerli olduğu devlet okullarında MEB gerekli önlemleri alır.

- Eğitimin her kademesinin, mahalli idarelere devri esastır. MEB ve YK gerek Anayasa'ya sadakat, gerekse kalite yönünden, bu kurumları denetlerler. Görevini ihmal eden mahalli idarelerin eğitim kurumlarının yönetimini MEB veya YÜK stlenir.

(26) Devletin sađlık ve evre ile ilgili dūzenlemelerine ışık tutan 56. maddede ise bir deđiřikliđe gidilmesi mümkündür:

- İlke olarak devlet yoksulların ve çocukların sağlık hizmetlerini karşılar; sağlık hizmetlerini koordine eder ve denetler.

- Sağlık hizmeti veren devlet hastaneleri ve poliklinikleri, mahalli idarelere devredilmesi, bunların genel sağlık sigortası esaslarına göre döner sermayeli olarak çalıştırılmaları ve sağlık elemanlarının sözleşmeli olarak istihdamı esastır.

- Sağlık sigortasına katılabilmek için GV'si mükellefi olmak (aile fertlerini de kapsar) ve minimum asgari ücretli kadar vergi ödemek ve bir sosyal gūvenlik kuruluşuna (Bađkur+Emekli Sandığı+Iřçi Sigortaları) ye olmak şarttır.

(27) Konut hakkı ile ilgili 57. madde de sosyo-ekonomik ihtiyaçların gerisinde kalmıştır. Aslında bir değişiklikle; devlet, piyasa ekonomisi koşullarına uygun olarak konut sahibi olmak isteyenleri destekler hükmü getirilebilir. Toplu Konut İdaresi eliyle dar gelirliilere konut satabilir, kooperatifleri teşvik eder, ferdi kredi ve arsa arzedebilir. Ayrıca GV'si mevzuatında değişiklik yaparak, kendi evini satın alanların faizlerini matrahtan dūřmelerine izin verilir.

(28) Son olarak iki ilkeye yer vermekte yarar vardır: Bunlardan ilki; devletçe verilecek sübvansiyonların, ilke olarak bir pozitif dışsallığa bağlanmasıdır. Bir ekonomik faaliyetin sbvansiyone edilebilmesi için, fiyatta dönüştürülemeyen bir sosyal yarar (kamu yararı) doğurması gerektiği ve bunun Hazinece takdir edileceği, karar altına alınabilir.

Böylece taban fiyatlarını da içeren birçok konuda bir sınır getirilmiş olur¹²: Ancak 45. maddenin son fıkrası; devlet üreticinin ürünlerinin dünya fiyatlarından satın alınmasını garanti eder şeklinde değiştirilmelidir. Ayrıca, halk sağlığını bozan ürünlerde (tütün, anason vb.) taban fiyatı politikası oluşturulamaz ve piyasa kurallarına terk edilirler.

Bugünkü taban fiyatları politikası ile devlet, genelde siyasal nedenlerle vergi mükelleflerinden, köylülere karşılıksız ve ölçsüz transfer yapmakta ve vergiler kamu giderleri içindir ilkesini çiğnemektedir. Bu durumun, vergi gayretini düşürdüğü açıktır.

(29) En son olarak devletin piyasa mekanizmasının işletilebilmesi için gerekli olan, sosyal ahlakı korumakla yükümlü kılınması gerekir. Zira sosyal ahlak, bir sosyal mal yani bir kamu hizmeti olup; varlığından bütün vatandaşlar eşit ve birlikte olarak yararlanırlar¹³.

Sosyal ahlakın temelleri ise (1) din (2) milli kültür (3) egemen ideolojidir. Türk toplumunun, ahlakçı temellerden ayrılmasının en açık belirtileri; ticari alanda çek, senet ve kredilerin ödenmemesidir. Ahlaki müeyyidesi olmayan bir toplumda, her hukuk yaptırımı yetersiz kalmaya mahkumdur. Devlet, sosyal ahlakın laik bir yorumunu temin ile yükümlü olup, bu görevini ihmal edemez. Örneğin sosyal ahlaka aykırı sanat faaliyetlerinin Hazinece desteklenmesi ya da müflislerin, sigorta ve vergi borcu olanların devlet ihalelerine katılmalarına izin verilmesi kabul edilemez. Devlet Türkiye'de sosyal ahlak kodunu güçlendirecek önlemleri alır: Aile değerlerinin korunması, çalışma ve ticaret ahlakının yükseltilmesi; tüm eğitim kurumlarına ahlak derslerinin konulması gibi yollara başvurulabilir. Kalkınma sadece kâr hırsı ile başarılamaz, ahlaki değerlere ihtiyaç gösterir. Max Weber'in kalkınma ve protestan ahlakı arasında işaret ettiği ilişkidən beri, bu husus iktisatçıların dikkatini çekmektedir.

SONUÇ

Buraya kadar ele aldığımız yirmidokuz noktada, Anayasamızın piyasa ekonomisi ile uyumlaştırılmasında önemli gördüğümüz hususlara, bir tebliğ sınırları içerisinde değinmiş olduk. Ancak, ekonomik, mali ve sosyal hükümler bunları aşmaktadır: Kooperatifçilik, tabii kaynakların işletilmesi, toprak mülkiyeti reformu vb. birçok ekonomik nitelikli, ancak piyasa mekanizmasını detayda ilgilendiren hükümlerin bu yazıda ele alınması ihmal edilmiştir.

Ekonomimizin her on yılda bir ciddi ekonomik buhranlara düşmesine ve anayasalarımızın sık sık değiştirilmesine rağmen, anayasalarımızda bu buhranlarla ilgili önlemler bulunmadığı gibi, boşluklar da mevcuttur.

12. Vural Savaş, İktisat Politikası Anayasası, Maliye Yazıları, Ocak-Şubat 1989, s.7-28.

13. J. Buchanan, Liberty, Market and State, Newyork, Newyork U.P., 1985, s.108-120.

İşte bu tebliğ, Anayasamıza, demokrasimizi ve ekonomimizi derinden sarsan bu buhranlara karşı, Anayasal İktisat çerçevesinde bir bağımsızlık kazandırılmak üzere hazırlanmıştır. Sanırım, Türkiye'de anayasaların en önemli sorunu; demokratikleşme kadar, işsizlik+enflasyon+ödemeler bilançosu açığı üçlüsünün yarattığı iktisadi buhrana karşı, bir önlem alınması olmalıdır.

Anayasal İktisat piyasa ekonomisi kurallarının siyaset alanına genişletilmesinden ibarettir:¹⁴ Ekonomi bilimi açısından bakarsak, anayasalar; (1) Bireysel tercihlerin nasıl sosyal (kollektif) tercihlere dönüştürüleceğini karara bağlayan kurallar kümesidir. (2) İkincisi, Anayasa, toplumun genel iyiliğini temsil ettiği varsayılan sosyal refah fonksiyonunun nasıl oluşturulacağına ilişkin kurallar yığındır. (3) Üçüncüsü, bir ekonomide, Anayasa, toplumsal tercihlerin nasıl sıralanacağını gösteren bir kurallar demetidir.

Bir başka deyişle, Anayasa, İktisat Bilimi için, sosyal refahın hangi düzeyde maksimize edilebileceğini ve nasıl bölüştürüleceğini belirleyen kurallar demektir. Ancak, iktisatçıların sosyal refahın temel değişkeninin gelir olduğunu kabulü nedeniyle, milli gelirin düzeyini belirleyen piyasa mekanizması önem kazanmaktadır. İşte milli gelirin nasıl yeniden bölüştürüleceğini gösteren anayasalar ile düzeyini belirleyen piyasa ekonomisi arasındaki ilişkinin uyumlaştırılması önem kazanmaktadır.

Piyasa ekonomisi (fiyat mekanizması) belki de insan aklının günümüz uygarlığına ulaşmasındaki en önemli keşfidir¹⁵. Nitekim, Refah İktisadı'nın temel teoremine göre; rekabetçi piyasa mekanizması, ekonomiyi hiç bir devlet müdahalesine gerek kalmadan, refah sınırına (maksimum refaha) taşır.

Ancak, bilindiği gibi, pastanın (GSMH)nın büyüklüğü, nasıl paylaşıldığına bağlıdır. Dolayısıyla, bizatihi Anayasa ve onun sahip olduğu yeniden bölüşüme ilişkin ahlak hükümleri (değer yargıları) önem kazanmaktadır.

Buna ek olarak, piyasa mekanizmasının başarısız kaldığı sosyal mallar (=kamu hizmetleri) konusundaki kaynak tahsisleri, sosyal seçim yani oy sandığı aracılığıyla olur. Yeniden bölüşüm bu sosyal tercihlerin ancak bir bölümünü oluşturur. Bununla birlikte, sosyal malların finansmanında izlenen usuller bütçe açıkları ve enflasyon şeklinde piyasa ekonomisinin istikrarını bozmamalıdır.

Türkiye'de 200 yıldır neden bocalıyoruz sorusunun cevabı anayasalarımızda saklıdır. Türkiye'nin ilk batılı anayasal belgesi olan Tanzimat

14. J. Buchanan, *Essays on the Political Economy*, University of Hawaii Press, 1989, s.20-25.

15. F. Hayek, *Road to Serfdom*, London, Routledge, 1946.

Fermanı'nın düzenlenmesinden yaklaşık 20 yıl sonra, Japonya, Batı uygarlığına açılmayı kabul etti. Mevcut gelişme farkını izaha gerek yoktur. Kısacası, bu farkı yaratan en önemli faktör, Japonya'nın başından itibaren, batının kullandığı piyasa mekanizmasını; rekabetçi bir yapı içerisinde, açık bir ekonomide, kaynak tahsisleri için kullanmış olmasıdır.

Türkiye genellikle rekabetçi piyasa mekanizmasının getirdiği, piyasanın demir disiplinine uymak istememektedir. En azından bölüşüm sonuçlarına müdahale etmeyi arzu etmektedir. Nihayet devletin kendisi, israf ve finansman açıkları ile, piyasa ekonomisinin işleyişini sürekli şekilde bozmaktadır.

Ancak, anayasal gelişmemiz açısından önemli olan husus; mevcut Anayasamızın ister istemez seçmen katında alternatifleri ile (adil düzen/ikinci Cumhuriyet/sosyalist toplum) rekabet etmek durumunda olduğudur. Anayasaların hayatiyetlerini koruyabilmeleri, yurttaşları, alternatiflerine bakışla daha yüksek bir refah yarattığına veya toplumun daha büyük bir genel iyiliğini temsil ettiğine inandırmaları ile mümkündür. Anayasa Mahkemeleri de içtihatları ile yazılı hukuk çerçevesinde; anayasaların hayatiyetini ve rekabet gücünü artırabilir veya azaltabilirler.

Son seçimler, Anayasa ve seçmen tercihleri arasında bir zıtlık ihtimalini doğurmuş bulunmaktadır. Herşeye rağmen, mevcut Anayasa'nın tadili ile; uygarlıkla, seçmen tercihlerinin uzlaştırılabileceği görüşündeyim.

Bu düşüncelerle hepimizi saygılarla selamlarım.